

הרב יוסף מיכאל יוסקוביץ

## איוב וזמנו

ספר איוב הינו מהספרים המרתקים ביותר של התנ"ך – כולו מלא בנוסטלגיה ובהווי העולם העתיק, סיפורי הרים המתהפכים, ונתיבים בלתי ידועים, לצד אבנים טובות, ובעלי חיים לא מוכרים. וכמובן בשאלות המטרידות את כל בני האדם באשר הם – ההשגחה האלוקית והשכר והעונש.

חכמינו זכרונם לברכה נחלקו על זמנו, מקומו, ואולי אפילו על עצם קיומו. הדעות נעות בקיצוניות רבה מהמקדימים אותו לימי האבות, ועד למאחרים אותו לימי עולי גולה.



### זהותו של איוב

מחז"ל בדרשותיהם על ספר איוב בבבא בתרא (טו:) עולה כי לפי רוב הדעות היה מבני ישראל. ולכאורה, הדברים קשים מאד בפשטו של מקרא.

א. בכתוב נאמר איש היה בארץ עוץ, ובפשטות לא מסתבר כי ארץ עוץ היא מקום בארץ ישראל, ואיננה עוץ האדומית או הארמית.

ב. התורה מצותיה וסיפוריה, לא מוזכרים בספר בשום מקום אפילו ברמז. אין זכר לפרעה, ליציאת מצרים (המוזכרת בכל ספר וספר מספרי התנ"ך). כמו כן, בכל דברי השבח שהעיד עליו הכתוב בתחילת הספר, או בדברי השבח אותם אמר איוב על עצמו כמה פעמים, ובפרט בפרק כ"ט ול"א לא הוזכר קיום התורה ומצותיה ולו ברמז קל שבקלים. גם חברי איוב המתקיפים אותו בטענות על חטאים שעשה כביכול, מזכירים רק ענייני צדק ומוסר, ולא עבירה על דיני התורה.

ג. שם המפורש לא מופיע בספר, אלא בסיפור חיי איוב בתחילת הספר, ובסוף הספר בהתגלות ה', ואילו בכל הספר מצינו רבות שדי, אל, אלוה, אלוהים, וכיוצא בזה, כל זה נשמע כדברי בני עמים אחרים שהאמינו בה' "אל עליון", אך "שם הוי"ה לא נודע להם".

ד. הארמית הרבה שבספר, כך למשל המילה אחוך מלשון דיבור בהטיותיו השונות, שהיא מילה ארמית טהורה, קרת ככינוי לעיר, מילה/מילין/מילים, כשבלשון הקודש אומרים דבר/דברים. נוצר במקום שומר. כפן במקום רעב. וישנן עוד דוגמאות רבות, כך למשל אומר רש"י (לו, ב): "פֶּתַר לִי זְעִיר וְאַחֲנֵךְ - כולו לשון ארמי הוא הוחל לי מעט ואגידך, פֶּתַר לשון הוחל, כאשר תירגם יונתן וְלְתוֹרְתוֹ אֵיִם יִחִילוּ (ישעיה מב, ד) יכתרון".

ה. קשר עם בלעם, א. מלאך שהפך לשטן, נמצא בתנ"ך רק בספר איוב, ובמעשה בלעם ואתונו<sup>4</sup>. ב. הקרבת שבעה פרים ושבעה אילים על ידי חברי איוב בסוף הספר, מזכירה את שבעת הפרים ושבעת האילים שהקריב בלעם בכל פעם. ג. הצירוף 'וישא משלו' השכיח באיוב, והמוכר לנו כל כך מנבואות בלעם. ד. השימוש הרב בשם שדי, ובשורש ח.ז.ה.

מכל זה נראה כי הדעות המאחרות אותו לאחר ימי משה רבינו ולפיכך סבורים שהיה מבני ישראל, נאמרו בדרך הדרש.



### שאלת זמנו

בחז"ל מצאנו שיטות רבות מאד, על זמנו של איוב, אך היות שאיוב חי מאתיים ועשר שנים, כמה מהשיטות הינן בגדר "קרובים דברי אלו להיות כדברי אלו". ניתן לחלק את השיטות לשלושה:

א. בימי אברהם (ר"ל בשם בר קפרא). בימי יצחק (רבי אלעזר בן עזריה). בימי יעקב (י"א בברייתא שם, רבי אבא בר כהנא). בימי שבטים (רבי לוי). משנכנסו בנ"י למצרים ועד שיצאו (ברייתא שם והיא מסדר עולם, תני רבי ישמעאל, רבי לוי בשם רבי יוסי בר חלפתא [=בעל הסדר עולם]). בימי משה (ברייתא שם ור' לוי בר לחמא). בימי מרגלים (רבא). בימי בלעם (רבי עקיבא).

ב. בימי השופטים (רבי אלעזר [התנא], רבי יוסי בר יהודה). בימי מלכת שבא (רבי נתן, רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן), כלומר בימי שלמה.

(א). השטן שמוזכר בזכריה, הוא ככל הנראה מראה המכוונת לצרי יהודה ובנימין.

ג. בימי הכשדים (חכמים, רבי שמואל בר נחמן). בימי אחשורוש (רבי יהושע בן קרחה). בימי עולי בבל (רבי יהושע בן לוי, רבי יוחנן, רבי אלעזר [האמורא]).

אף שנחלקו חז"ל בזה, מכל מקום סוגיא דשמעתתא בחז"ל פעמים רבות, כמאן דאמר שהיה בימי האבות. וכן כתבו רבים מן הראשונים, הלא הם: הרמב"ן בהקדמתו לאיוב. והרס"ג (איוב א, א), והאבן עזרא (ב, יא) אחרוהו מעט, לימי היות בני ישראל במצרים, וכן משמע מדברי רש"י (לא, לה).



## הוכחות כי זמנו היה בימי האבות

### א. מן המגילות והמסורות

א. במגילות קומראן כתובים בכתב עברי רק ספרי חמשה חומשי תורה וספר איוב, כמו כן רק ספרי התורה ואיוב ישנם גם בתרגום לארמית, מה שמראה על הזמן הקדום שיוחס להם.

ב. בתנ"ך הסורי (פשיטתא) ספר איוב מופיע מיד לאחר התורה, מה שמראה על מסורת עתיקה לה יוחס הספר.

ג. בספר דברי איוב מהספרים החיצונים כתוב שהיה בזמן יעקב והיה מצאצאי עשיו ונשא את דינה.

ד. בתרגום השבעים, נאמר כי הוא יובב בן זרח מבצרה שהיה מלך אדום לפני מתן תורה, זיהוי זה תמוה, אבל ניתן לראות מכך כי כבר בתחילת התקופה היונית – ימי תרגום התנ"ך ליוונית, ייחסו חכמי ישראל את הספר לימי האבות.

ה. האיזכור היחיד בתנ"ך לאיוב (מלבד בספר איוב עצמו כמובן) הינו ביחזקאל (יד, יב-יד): "וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר: (יג) בֶּן אָדָם אֲרָץ כִּי תַחֲטָא לִי לְמַעַל מְעַל וְנָטִיתִי יָדִי עָלֶיךָ וְשִׁבַרְתִּי לָהּ מִטָּה לְחֵם וְהִשְׁלַחְתִּי בָהּ רֶעֶב וְהִכַרְתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֶמָּה: (יד) וְהָיוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ נָח דְנִיָּאל דְנִיָּאל וְאִיּוֹב הֵמָּה בְּצַדְקָתָם יִנְצְלוּ נַפְשָׁם נְאֻם אֲדֹנָי ה'". וכן שם בפסוק כ. אזכרתו בצוותא עם נח מראה כי מדובר בצדיק מזמנים רחוקים. גם דניאל המוזכר כאן (וכן ביחזקאל כח, ג: "הֲנֵה חָכֵם אַתָּה מְדַנְיָאֵל"), נכתב בכתב חסר – 'דנאל'. בזמן נבואות אלו של יחזקאל, דניאל

עדיין לא התפרסם, בודאי שלא בכל העולם. דניאל היה אף קטן מיחזקאל שהתנבא עוד בארץ ישראל טרם גלותו (מכילתא בא, מסכתא דפיסחא א), בזמן שדניאל היה ילד בגלותו (דניאל א, ד). רש"י מפרש את הכתוב כן על דניאל. עם זאת, לאור הכרותינו עם צדיק קדמון בשם דנאל, מכתבי אוגרית – עיר בסוריה על חוף הים התיכון בה נתגלו כתבים רבים מהכנענים העתיקים מתקופת כיבוש הארץ (יש המוצאים באחת האגדות שם רמו לסיפור קריעת ים סוף), יתכן כי עליו מכוונים דברי יחזקאל, ולפיכך יש לשער כי שלושת הצדיקים-חכמים הללו המוזכרים על ידי יחזקאל בנשימה אחת, כולם קדומים מאד.



### ב. מרקע הסיפור

א. עושרו של איוב מתואר בבקר וצאן, אתונות, גמלים ועבודה רבה, מה שמזכיר את תיאור הממון בימי האבות, במיוחד הלשון עבודה רבה המוכר מיצחק.

ב. לאחר סיום יסוריו, נאמר כי חי עוד מאה וארבעים שנה, וקודם לכן, כבר היו לו עשרה ילדים שכל אחד כבר גר בבית לעצמו (עשו משתה בית איש יומו), אם כן הוא היה לפחות באזור גיל חמישים, ואם כן חי בסך הכל כמאתיים שנה – אורך החיים בימי האבות.

ג. כתוב (מב, יא) שכל אחד הביא לו קשיטה אחת – מה שהיה אמצעי תשלום בזמן האבות (יעקב מחמור אבי שכם), ומוזכר בתנ"ך שלשה פעמים – בתורה וביהושע על מעשה שכם, ובאיוב.

ד. הוא מזכיר כמה פעמים כי גר באהל, אם כי יתכן שזה יותר מלמד על מקומו – בין הבדואים, מאשר על זמנו.

ה. תיאורים בספר, א. בספר מוזכרים בני האלוהים כמה וכמה פעמים, מלבד באיוב הם נזכרים בתנ"ך פעם אחת בלבד – בסיפור בני האלוהים שנישאו לבנות האדם בסוף פרשת בראשית. ב. כמו כן מוזכרים שם בכתוב אנשי השם, צירוף הפוך מזה מוזכר באיוב בני בלי שם.

כמו כן בגילוי ה' לאיוב בין יתר פלאי הבריאה וכוח ה' וגבורתו, אומר לו ה' בתמיהה/גערה (איוב מ): "תִּמְשֵׁךְ לְוִיָּתָן בְּחֶכְהָ וּבְחֶכְלָ תִּשְׁקִיעַ לְשָׁנוֹ: הַתְּשִׁים אֲגָמוֹן בְּאָפוֹ וּבְחוֹחַ תִּקּוֹב לְחִיוֹ וְכוּ'" – כתיאור של דבר גדול שאין בכוח האדם לעשותו, אלא בכוח הבורא, אך אזכורים של ציד ליויתנים מופיעים כבר בכתובות של תגלת-פלאסר א' מלך אשור (1076-1114 לפנה"ס). וזוהי סיבה נוספת להניח כי מדובר בסיפור עתיק יותר.



### מסקנה

הכלל העולה ממאמרנו, כי רוב מניין ובניין חכמי ישראל בכל הדורות נמנו וגמרו כי איוב וחבריו היו בימי האבות, ועל כל פנים לפני משה רבינו, וכן עולה מפשוטם של המקראות, ומהמצאים הארכאולוגיים.

